

ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНА КАМΠΑНІЯ В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ У 1946-1947 рр.

Віктор Дроздов

канд. іст. наук, доцент,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

Трагічною подією в українській історії в роки післявоєнної відбудови став голодомор 1946-1947 рр., масштаби якого в Ізмаїльській області були одними з найбільших. Післявоєнні труднощі та посуха 1946 р. поглибили кризові явища в сільському господарстві й викликали голод на селі. Однак масового голоду селян можна було б уникнути, якби не штучні заходи з боку сталінського керівництва – проведення хлібозаготівельної кампанії, вивезення зерна й інших сільськогосподарських продуктів з УРСР, встановлення надмірних податків для селян, мізерна оплата трудоднів і репресивний тиск на керівників місцевих органів влади й голів колгоспів та радгоспів.

Питання голодомору 1946-1947 рр. в Ізмаїльській області не було предметом комплексного вивчення, але його причини й жахливі наслідки для населення регіону висвітлювались у статтях О. М. Веселової [1; 2], М. М. Шитюка [3], К. Є. Горбунова [4], О. П. Рабенчука [5], В. П. Швидкого [6] та інших дослідників. Окремий розділ, присвячений голодомору 1946-1947 рр., міститься в монографії «Голодомори в Україні: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. Злочини проти народу» [7]. Широкий документальний матеріал про голод у повоєнні роки, в тому числі в Ізмаїльській області, зібрано у виданні «Голод в Україні, 1946-1947: Документи і матеріали» [8].

Автор статті поставив за мету дослідити реалізацію хлібозаготівельних планів в Ізмаїльській області УРСР як одну з головних причин голодомору 1946-1947 рр.

Незважаючи на низьку врожайність, викликану сильною посухою, радянське керівництво встановило в 1946 р. високі норми хлібоздачі. Постановами Ради міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) від 26 червня 1946 р. та Ради міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 4 липня 1946 р. було затверджено річний план здачі зерна державі з урожаю 1946 р. в Українській РСР у кількості 340 млн. пудів (5 млн. 569 тис. т) [8, с. 33]. Постановою від 22 липня 1946 р. план хлібозаготівель було збільшено на 50% у 23 областях [8, с. 38]. У свою чергу, облвиконкоми та обкоми КП(б)У повинні були розробити та довести до райкомів, а райкоми – до колгоспів та радгоспів п'ятиденні графіки здачі хліба, починаючи з перших днів збирання врожаю й до повного виконання плану не пізніше 1 жовтня 1946 р. [8, с. 34].

У травні й липні 1946 р. голові Ради міністрів УРСР М.С. Хрущову та секретарю ЦК КП(б)У Д.С. Коротченку були надіслані доповідні записки Ізмаїльського облвиконкому та обкому партії про кризовий стан у сільському господарстві області з проханням надати допомогу колгоспам і селянським господарствам. У них зазначалося, що внаслідок посухи загинуло 54% (100,5 тис. га) озимих та 37% (147,5 тис. га) ярових посівів зернових культур. Станом на 5 липня 1946 р. було зібрано 119 тис. га зернових культур, проте урожайність становила в середньому лише 70-80 кг з гектара [8, с. 23]. Також у доповідних

записках повідомлялося про селянські виступи у зв'язку із продовольчими труднощами. Зокрема, в с. Плахтіївка Саратського району група селян не давала вивозити хліб з глибинних пунктів, а в с. Утконосівка Суворовського району юрба жінок чисельністю 180 осіб намагалися розграбувати зерно зі складу. В Болградському районі 145 селян підписали заяву про продовольчі труднощі з проханням надати хліб [8, с. 25].

Згідно з постановою Ради міністрів СРСР від 20 липня 1946 р. «Про заходи допомоги колгоспам, колгоспникам та селянським господарствам Ізмаїльської області Української РСР у зв'язку із незадовільним врожаєм у 1946 р.», а також постановою Ізмаїльського облвиконкому та бюро обкому КП(б)У від 30 липня 1946 р. «Про державний план хлібозаготівель на 1946 р. по колгоспам та селянським господарствам області» було встановлено річний план здачі зерна в кількості 530 тис. пудів (8 682 т) із затвердженням п'ятиденних графіків. Колгоспам і селянським господарствам області були надані: знижка на обов'язкові поставки зерна в розмірі 2,5 млн. пудів; відстрочка здачі зерна з обов'язкових поставок до врожаїв 1947-1948 рр. – 2 млн. пудів; відстрочка повернення позичок колгоспами – 136 тис. пудів; відстрочка з натуроплати за роботи МТС – 50 тис. пудів [9, арк. 419]. Також було вирішено надати колгоспам, радгоспам і селянським господарствам 500 т проса й 400 т кукурудзи для літнього посіву, видати з державних ресурсів 250 тис. пудів пшениці та 250 тис. пудів кукурудзи в порядку безвідсоткової позички, з поверненням натурою з врожаю 1947-1948 р. рівними долями. Із серпня 1946 р. було дозволено організувати комерційну торгівлю хлібом у всіх районних центрах області. Крім цього, передбачалися заходи для підтримки тваринництва [8, с. 44-45]. Окремо встановлювався план хлібоздачі для радгоспів Ізмаїльської області в кількості 194 тис. пудів (3 178 т) [9, арк. 425].

Персональну відповідальність за виконання планів хлібозаготівель несли керівники місцевих органів влади – перші секретарі райкомів та міськкомів партії, голови міськвиконкомів та уповмінзаги (уповноважені Міністерства заготівель). На них також покладалося проведення масово-політичної та роз'яснювальної роботи серед селян і колгоспників з метою своєчасних поставок зерна державі. Для надання «практичної допомоги у виконанні планів хлібозаготівель» до районів направлялися уповноважені з обласного партійного активу [9, арк. 420]. Намагаючись показати свою відданість партії, місцеві чиновники часом приймали незважені рішення, що мали швидше ідеологічний характер. Так, члени Суворовського райвиконкому на засіданні 1 серпня 1946 р. вирішили достроково виконати план здачі хліба до 26 серпня – річниці звільнення Ізмаїльської області від румунських окупантів [10, арк. 46]

Незважаючи на надання певних пільг у поставках хліба й допомоги колгоспам та селянським господарствам Ізмаїльської області, виконання плану хлібозаготівель у розмірах, визначених радянським керівництвом, було нездійсненним у тих складних умовах. Станом на 15 вересня 1946 р. план було виконано лише на 45,8%. Найнижчі показники були в Бородинському (15,4%), Кілійському (24%), Саратському (28,7%), Тузлівському (32%), Новоіванівському (39%) і Тарутинському (36%) районах. Хлібоздача у вересні в деяких районах майже не проводилася. Наприклад, п'ятиденне завдання з 10 по 15 вересня зі здачі хліба було виконано в області всього на 9,5%, а в Тузлівському районі – на 0,8%, Кілійському – на 0,9%, Новоіванівському – на

3,5% [9, арк. 490]. Загалом, станом на 10 жовтня 1946 р. план хлібозаготівель в Українській РСР було виконано на 61% (без врахування гарцювого збору – на 62,4%) [8, с. 93]. Замість перегляду обсягів хлібозаготівель влада зобов'язала вжити заходів щодо прискорення здачі хліба колгоспами й селянськими господарствами.

У зв'язку із катастрофічним становищем селянства масовими були випадки розкрадання та псування зерна. У низці заготівельних пунктів, зокрема в Кулевчеському, Татарбунарському, Шабському та Болградському, хлібопродукти видавалися без нарядів або незаконно витрачалися на власні потреби [9, арк. 469].

З початком голоду селян в Ізмаїльській області, про який радянське керівництво отримувало відомості вже наприкінці листопада 1946 р., населенню видавалася продовольча позика. Проте траплялися випадки, коли селяни, що отримували зерно за позикою, вимушені були його повернути за рахунок заборгованості за хлібозаготівлями [8, с. 138].

Згідно з довідкою МВС УРСР станом на 20 червня 1947 р. в Ізмаїльській області нараховувалося 60 857 осіб, хворих на дистрофію, з яких 845 – захворіло в червні. Померло за весь час від дистрофії 20 604 особи, з яких 104 – в червні [8, с. 247]. В області була найбільша кількість випадків людоїдства і трупоїдства (відповідно 53 та 82) [8, с. 248]. За даними К.Є. Горбунова, у 1947 р. в Ізмаїльській області був найвищий рівень дитячої смертності – 319 чоловік на 1 тис. дітей до 1 року [4, с. 172]. Смертність населення почала значно зменшуватися лише з серпня 1947 р.

Незважаючи на такі розмахи голоду, радянське керівництво не припинило репресивну політику хлібозаготівель у 1947 р. Постановою Ради міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 11 липня 1947 р. встановлювався план здачі хліба на 1947 р. У документі зазначалося, що «... в цьому році в сільському господарстві створюється більш сприятлива обстановка, ніж минулого року. Види на врожай у поточному році незрівнянно кращі, ніж у 1946 р.» [8, с. 252]. Подібні заяви містилися в постанові Ізмаїльського облвиконкому та бюро обкому партії від 18 липня 1947 р. На відміну від інших областей, для Ізмаїльської області було встановлено план хлібозаготівель на 40% менший від норми, а решта хлібоздачі відстрочувалася до врожаю 1948 р. [11, арк. 94-95]. Розмір хлібопоставок по колгоспам і одноосібним селянським господарствам становив 4 436 тис. пудів (72 656 т) та по радгоспам – 414 тис. пудів (6 782 т) [11, арк. 102-103, 109]. Додатково постановою від 17 липня 1947 р. передбачалося збільшення планів хлібозаготівель для Ізмаїльської області на 183 тис. пудів (3 000 т) [11, арк. 112]. Таким чином, загальна кількість зерна, яка передбачалася для здачі державі, перевищувала показники 1946 р. більше, ніж у 6,5 разів.

Хлібозаготівельна кампанія 1947 р. також не виконувалася в поставлені строки. Постановою Ізмаїльського облвиконкому та бюро обкому КП(б)У від 12 вересня 1947 р. «Про посилення темпів хлібоздачі та встановлення строку завершення хлібоздачі по області» було затверджено, що до 1 листопада план хлібозаготівель повинен був повністю виконаний. Після завершення другої п'ятиденки вересня його було виконано лише на 31% [12, арк. 85], а частина районів майже припинила здачу хліба. Найнижчі показники хлібоздачі були в Суворовському (16,6%), Болградському (17,1%), Новоіванівському (19%) та

Кілійському (19,2%) районах [12, арк. 66]. Окрім того, в низці колгоспів були встановлені факти розкрадання, псування та укриття зерна.

Сталінське керівництво поклало всю вину за невиконання планів хлібозаготівель 1946 і 1947 рр. на місцеву владу. У численних постановках Ізмаїльського облвиконкому звинувачувалися секретарі райкомів і голови радгоспів, які не вживали рішучих заходів для забезпечення здачі хліба та не вели боротьбу з «антидержавними елементами». У свою чергу, райкоми висували подібні звинувачення головам сільрад і колгоспів та агентам уповмінзагу, посилюючи тиск на колгоспників і селян.

15 вересня 1947 р. Й. Сталін видав директиву про посилення хлібозаготівель в Україні, в якій засудив «ослаблення керівництва заготівлями з боку партійних та радянських органів, що відбулося в останні п'ятиденки» [8, с. 285]. У зв'язку з цим Ізмаїльський облвиконком та обком партії вирішив збільшити хлібоздачу й поставити у вересні 1947 р. 18 000 т зерна замість 13 940 т [12, арк. 85]. Для цього райкомам були видані щоденні та п'ятиденні завдання, які повинні були за добу довести їх до кожного села й колгоспу та забезпечити їх виконання. З метою покращення керівництва хлібозаготівлями місцева влада повинна була кожного дня звітувати про підсумки щоденного завдання та намічати заходи на наступний день. Для посилення контролю за виконанням плану у «відстаючі» райони (Кілійський, Болградський, Новоіванівський, Старокозацький, Суворовський, Татарбунарський та Тузлівський) були направлені члени бюро обкому КП(б)У та президії облвиконкому. Також додатково до районів було направлено спеціальні бригади загальною кількістю 80 осіб [12, арк. 83].

Для виконання плану влада вдавалася до інших командно-адміністративних заходів. Так, у жовтні 1947 р. були організовані недільники прибирання кукурудзи й масової здачі хліба, а керівники міськ- та райвиконкомів повинні були забезпечити масовий вихід населення на кукурудзяні поля [12, арк. 131]. До участі в заходах були залучені також члени комсомольських організацій, молодь та учні старших класів.

Подібні заходи не давали результатів і подальші п'ятиденні завдання по області були зірвані. В постановках облвиконкому темпи хлібозаготівель визнавалися незадовільними. Серед обвинувачень у бік місцевої влади також вказувалася погана організація здачі хліба одноосібними селянськими господарствами. За підрахунками, проведеними в жовтні, 19 904 селянські господарства Ізмаїльської області не брали участі в хлібоздачі [12, арк. 147].

Відповідно до постанови Ради міністрів УРСР та ЦК КП(б)У від 15 жовтня 1947 р. план хлібозаготівель по Ізмаїльській області було зменшено, і він складав 4 млн. 318 тис. пудів (70 738 т), тобто на 2 018 т менше [12, арк. 147]. Однак іншою постановою було затверджено план здачі хліба колгоспниками за рахунок натуроплати МТС у кількості 201 тис. пудів (3 292 т) у період з 25 жовтня по 15 листопада [12, арк. 224].

У той час, як радянське керівництво посилювало темпи хлібозаготівель, становище сільського населення в Ізмаїльській області залишалося критичним. У доповідній записці заступника голови Ради міністрів УРСР від 4 жовтня 1947 р. вказувалося, що в деяких районах Ізмаїльської й інших південноукраїнських областей у зв'язку з недородом потрібно організувати надання продовольчої допомоги колгоспникам та їхнім дітям як у зимовий час – з листопада 1947 р.,

так і в період весняних польових робіт 1948 р. Передбачалося, що загальна кількість населення в Ізмаїльській області, котра гостро потребуватиме допомоги, складатиме 92 тис. осіб, з яких 50 тис. – діти. Також в області залишалося 3,2 тис. осіб, хворих на дистрофію [8, с. 293].

Отже, проведення хлібозаготівельних кампаній 1946-1947 рр. посилювало кризовий стан сільського господарства, а репресивне вилучення хліба з села було вирішальною причиною початку голоду. Продовження політики хлібозаготівель радянським керівництвом у голодуючих селах лише підкреслює штучність голоду 1946-1947 рр. Незважаючи на знижки та відстрочки з обов'язкових поставок хліба, надані для Ізмаїльської області, що серйозно постраждала від посухи та голоду, плани хлібозаготівель не були виконані в 1946 та 1947 рр. Комплекс командно-адміністративних методів не сприяв виконанню поставлених планів. Зрив поставок хліба супроводжувався розкраданням зерна, його псуванням та укриттям.

Література:

1. Веселова О. М. Післявоєнна трагедія: голод 1946-1947 рр. в Україні / О. М. Веселова // Український історичний журнал. – 2006. – № 6. – С. 98-124.
2. Веселова О. М. Українське село під час голоду 1946-1947 рр. / О. М. Веселова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 392-402.
3. Шитюк М. М. Причини голоду 1946-1947 років у південному регіоні УРСР / М. М. Шитюк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 179-187.
4. Горбунов К. Є. Наслідки голодомору 1946-1947 рр. у південному регіоні України / К. Є. Горбунов // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 172-178.
5. Рабенчук О. П. Голод 1946-1947 рр. в Україні: вплив на свідомість та поведінку населення / О. П. Рабенчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 271-282.
6. Швидкий В. П. Голод 1946-1947 рр. як чинник сплеску девіантних явищ в Україні / В. П. Швидкий // Український історичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 142-164.
7. Веселова О. М. Голодомори в Україні: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. Злочини проти народу // О. М. Веселова, В. І. Марочко, О. М. Мовчан. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2008. – 273 с.
8. Голод в Україні, 1946-1947: Документи і матеріали – К.; Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 1996. – 376 с. – (Пам'ятки історії України. Серія 5: Джерела новітньої історії).
9. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі – КУІА), ф. р-470, оп. 1, спр. 76, 532 арк.
10. КУІА, ф. р-1004, оп. 1, спр. 10, 61 арк.
11. КУІА, ф. р-470, оп. 1, спр. 118, 245 арк.
12. КУІА, ф. р-470, оп. 1, спр. 119, 291 арк.

Viktor Drozdov. The grain procurement campaign in Izmail region of USSR in 1946-1947.

The characteristics and implications of the grain procurement campaign in Izmail region of USSR, which is regarded as one of the important causes of the famine of 1946-1947, were investigated.

Key words: *grain procurement campaign, famine of 1946-1947, Izmail region.*